

Др Филип Крчмар¹, виши архивист
Историјски архив Зрењанин
Србија

Др Борис Булатовић², научни сарадник
Универзитет у Вроцлаву, Институт за словенску филологију, Пољска •
Архив Војводине (Нови Сад), Србија

ФОТОГРАФИЈЕ НИША У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ ИЗ ФОНДОВА И ЗБИРКИ АУСТРИЈСКОГ ДРЖАВНОГ АРХИВА И АУСТРИЈСКЕ НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ

Апстракт: У овом чланку се скреће пажња на фотографску грађу која се односи на град Ниша из периода Првог светског рата, а која се налази у Аустријском државном архиву (нем. Österreichisches Staatsarchiv) и Аустријској националној библиотеци (нем. Österreichisches Nationalbibliothek) у Бечу. Аутори су били у прилици да до ових фотографија дођу захваљујући пре свега узорно израђеним веб-страницама ових двеју кровних установа културе Републике Аустрије, односно онлајн базама података и претраживачима који су на њима доступни. Уз напомену да се у фондовима и збиркама кровних установа културе Републике Аустрије чува грађа од великог значаја за српску националну историју и културу која је, чини се, још увек недовољно истражена у домаћој историографији, у раду је акценат стављен на фотографије из Првог светског рата на којима су приказани различити мотиви из Ниша за време окупације.

Кључне речи: Аустријски државни архив, Аустријска национална библиотека, Ниш, Србија, Први светски рат, фотографије

Увод

Војнички слом Србије у немачкој офанзиви с краја 1915. године довео је до окупације земље од стране Централних сила и њене поделе на аустроугарску и бугарску окупациону зону. Последњепоменута зона је била подељена на две војно-инспекцијске области – Моравску и Македонску, у којима је бугарски

---

¹ fkzr1984@gmail.com; Filip Krčmar, Historical Archives of Zrenjanin, Serbia

² bulatovic_boris@yahoo.com; Boris Bulatović, Institute of Slavic Philology, University of Wrocław, Poland • Archives of Vojvodina (Novi Sad), Serbia

режим, након стравичних злочина почињених већ у првим данима окупације (првенствено над свештеницима, интелектуалцима и женама), спроводио политику истребљења српског становништва, његове денационализације и асимилације, не обазирјући се на било какве норме међународног права.³

Град Ниш је током трогодишње бугарске окупације представљао седиште Моравске војно-инспекцијске области. О његовом тадашњем значају довољно сведочи податак да су се овде одиграле две важне државне посете лидера Централних сила: најпре је почетком 1916. немачки цар Вилхелм посетио Ниш како би се састао са бугарским царем Борисом, да би две године касније аустроугарском цару Карлу овде био уприличен дочек на његовом путу за Софију и Цариград.

Ове две посете су се указивале као макар један од повода за наставак фотографске грађе која се данас чува у Аустријском државном архиву (нем. Österreichisches Staatsarchiv) и Аустријској националној библиотеци (Österreichische Nationalbibliothek) – двема централним установама културе у Аустрији. Иако на поменутих снимцима, разумљиво, нису документовани злочини почињени у крајевима Србије под бугарском окупацијом, они као својеврсно визуелно сведочанство дају немали допринос познавању локалне историје Ниша у тешким временима Првог светског рата.

Фотографије Ниша у Аустријском државном архиву

Аустријски државни архив у Бечу је настао после Другог светског рата обједињавањем неколико архивских установа које су још од раније постојале у аустријској престоници. Реч је о Ратном (тј. Војном) архиву (нем. Kriegsarchiv), Општем управном архиву (нем. Allgemeines Verwaltungsarchiv), Архиву финансија и Дворске коморе (нем. Finanz- und Hofkammerarchiv) и Кућном, дворском и државном архиву (нем. Haus-, Hof- und Staatsarchiv) који су чували архивску грађу насталу деловањем различитих органа власти некадашње Хабзбуршке монархије, односно Аустријског царства, а од 1867. године Аустроугарске (Министарства војске, тј. одбране, Министарства унутрашњих послова, Министарства финансија, Министарства спољних послова). Ови архиви су унутар нове установе добили статус архивских одељења (нем. Archivsabteilungen), али

---

³ Питање бугарских злочина је поново актуелизовано у новије време у радовима и јавним наступима историчара Милована Писарија, који је подсетио на њихове размере, као и на покушаје њиховог негирања и ревизије историје од стране појединих бугарских званичника. Види: Милован Писари, *На Балканском фронту. Рај и злочини уочи цивилизационог стања у Србији 1914–1918*, Архив Војводине – ИП „Прометеј”, Нови Сад 2021. Такође види: Milovan Pisari, „Pitanje bugarskih zločina je potisnuto”, intervju vodio Nenad Jovanović, portalnovosti.com, 7. 4. 2021 (приступљено: 10. 8. 2021); Ivana Nikolić, „Srbija pod bugarskom okupacijom: dokumentovanje zločina iz Prvog svetskog rata”, balkaninsight.com, 12. 4. 2019 (приступљено: 10. 8. 2022).

су остали одвојени једни од других. Уз то, 1983. године је формирано посебно архивско одељење под називом Архив Републике (нем. Archiv der Republik), који чува грађу насталу после 1919. године и проглашења Аустријске републике.⁴

Фотографије које се односе на Ниш у време Првог светског рата налазе се у оквиру Ратног архива (нем. Kriegsarchiv). Ово архивско одељење чува грађу војне провенијенције која је груписана у двадесетак група фондова (нем. Bestandgruppe). Једна од ових група фондова носи назив Ликовна збирка и аудио-визуелне збирке (нем. Bildersammlung und audio-visuelle Sammlungen). Унутар ње се налази Збирка слика из Првог светског рата 1914–1918 (нем. Bildersammlung 1. Weltkrieg, 1914–1918), која се даље дели на серије Портрети (Porträten), Албуми (Alben) и Фронтови (Fronten). По географском кључу, серија Фронтови је подељена на 17 подсерија (нем. Unterserien), међу којима се налази и Србија (Serbien).

Подсерија Србија садржи близу 3.500 фотографија које су анонимни фотографи Царског и краљевског Ратног пресбиороа снимили на српском фронту између 1914. и 1918. године.⁵ Снимци потичу из разних градова и насељених места Србије (Београд, Аранђеловац, Шабац, Младеновац, Смедерево, Крагујевац, итд), а у опису укупно 24 фотографије је назначено да су снимљене у Нишу. Могуће је погледати их (додуше, у знатно мање квалитетној резолуцији) на узорно урађеном званичном архивском вебсајту (www.oesta.gv.at).

Тематски посматрано, оне се могу поделити у неколико група. Прву би чиниле фотографије на којима су овековечени војни детаљи, понајвише српски заробљеници и војна опрема. Овде спадају фотографије које носе следеће називе: *Заробљене српске комитије у Нишу; Инђернирани Срби у Нишу; Тојови заробљени од сџирани Бујара; Српски заробљеници на њијаци; Немачки аутомобили у Нишу; Кола бујарској санијети*, као и две фотографије са описом: *Српски заробљеници*.

Друга група приказује призоре из свакодневног живота нишке чаршије. Овде спадају нпр. *Улична сцена* на којој је приказан сусрет и разговор мање групе људи (сл. 1), *Кујовина живине*, затим две фотографије српске сахране (сл. 2), итд. Последњи снимак у овој групи приказује ратног сликара Јаноша Васарија док портретише групу Нишлија.⁶ Ова фотографија је значајна јер

⁴ За више детаља о историјату и устројству ове установе види: Филип Крчмар, „Пожаревац и Пожаревачки мир у фондовима и збиркама Аустријског државног архива”, *Зайиси. Годишњак Историјској архива Пожаревац*, год. 10, бр. 10, 2021, 21–33. Такође: Igor Karaman, „Posleratni razvitak i sadašnja organizacija austrijskog Državnog arhiva u Beču”, *Arhivski vjesnik*, год. 1, Zagreb 1958, 615–622.

⁵ Царски и краљевски Ратни пресбиоро (нем. k. u. k. Kriegspressequartier, скр. KPQ) је био посебна новинско-пропагандна служба аустроугарске војске која је формирана одмах по избијању Првог светског рата као посебно одељење аустроугарске врховне војне команде. Задатак Пресбиороа био је координирање свих новинских извештаја и обављање пропагандне активности употребом свих тада расположивих средстава јавног информисања. У оквиру ове службе је током рата ангажовано на стотине новинара, писаца и уметника (сликара, фотографа, вајара и др.) чији је задатак био да документују ратна дешавања.

⁶ Јанош Васари (мађ. Vaszary János) се родио 1867. године у Капошвару, у угледној католичкој

илуструје интересовање окупационих трупа за локално становништво у намери да документује „егзотику” Балкана страну средњоевропском менталитету и сензибилитету. У складу са старом изреком аустријског канцелара Метерниха како „Азија почиње од Ландштрасе улице”.⁷ Ниш је као типичан балкански град оријенталног карактера несумњиво привлачио пажњу хабзбуршких завојевача.

Отуда фотографија *Рајни сликар Јохан (Јанош) Васари у њој чини својеврстан прелаз ка наредној збирци фотографија која приказује карактеристичне етно-типове забележене у Нишу. О њиховом садржају сведоче њихови називи, дати провизорно од стране самог фотографа или лица задуженог за њихову класификацију: Српска јосифа у народној ношњи (сл. 3), Цијанке,⁸ Цијанка (портрет),⁹ Из турске четврти, Македонски сељаци.*

Најзад, у посебну групу се могу сврстати фотографије архитектонских објеката и Нишке тврђаве. Овде спадају снимци Џамије Ислам-аге Хадровића (сл. 4), затим, улаза у саму тврђаву,¹⁰ тврђавских зидина те зграда у самој тврђави у

породици (ујак му је био острогонски надбискуп). Студирао је на Мађарском универзитету лепих уметности у класи Јаноша Грегуша, а од 1887. на Краљевској ликовној академији Минхену. Преселио се 1899. године у Париз, где је уписао Академију „Жилијен”. Касније се укључио у рад чувене уметничке колоније Шимона Холошија у Нађбањи, али је наставио да ствара под првенствено француским импресионистичким утицајем. Током Првог светског рата је био дописник са српског ратишта; његове слике из тог периода добијају на драматичности, да би се након рата вратио утицајима француског импресионизма. По завршетку рата, од 1920. до одласка у пензију (1932) радио је као професор на Универзитету лепих уметности у Будимпешти. Био је један од оснивача „Фонтане”, новог удружења уметника (мађ. *Képzőművészek Új Társasága*). У време пензионисања већ је патио од болести срца и планирао да се пресели у Тату, где је проводио лета сликајући у вили коју је тамо поседовао. Умро је изненада 1939. године у Будимпешти, а сахрањен је у Тати. Дела: *Ојрошјај* (1894), *Жена седе у дашији* (око 1930), *Морфинист* (око 1930), *Гладиоле* (1938), *Уметничкова жена* (недатирано). „Vaszary, János”, у: Kenyeres Ágnes, *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*, Budapest 1990 (онлајн-издање).

⁷ Ландштрасе је назив најисточнијег предграђа Беча, одакле се даље ишло ка Угарској (у оригиналној верзији: „Balkan fängt auf der Landstrasse an”). У алтернативној верзији изјавио је једном приликом: „Оријент почиње иза моје виле на Ренвегу” (нем. „Hinter meiner Villa am Rennweg beginnt der Orient”). Ренвег је назив улице у доњем, јужном делу Беча (прим. аут.).

⁸ Првобитни опис фотографије је гласио: *Новојуркиње у Нишу* (нем. Neutürkinnen, Nisch), али је прешаран графитном оловком и изнад њега је дописано: *Цијанке* (нем. Zigeunerinnen) – прим. аут.

⁹ Слично као и на претходној, и на овој фотографији је првобитан опис гласио *Новојуркиња* (нем. Neuetürkin), али је прешаран графитном оловком и изнад њега је дописано: *Цијанка* (нем. Zigeunerin).

¹⁰ Нишка тврђава је подигнута почетком 18. века на остацима римског, односно разореног византијског утврђења. Нарочито је утврђена након Пожаревачког мира 1718. године. Од великог броја војних и цивилних турских објеката у простору тврђаве данас је сачувано само неколико. Хамам, који је настао у 15. веку и представља једну од најстаријих грађевина профане архитектуре с почетка турске владавине у овим крајевима. Арсенал је, такође, подигнут пре завршетка изградње тврђаве, као и Џамија Бали-бега, која је зидана у периоду од 1521–1523. године. Мезулане уз северни бедем зидане су одмах после изградње утврђења, око 1727. године. Сви ови објекти су касније добили нове намене: арсенал и џамија користе се као

којима је данас смештен Историјски архив Ниш (сл. 5).¹¹ Околност да су на том месту биле смештене бугарске окупационе власти и затвори дозвољава могућност да се у ову групу фотографија сврста и неколико снимака српских заробљеника или чак и немачки аутомобили и српски топови које је заробила бугарска војска.

Фотографија која приказује капију Нишке тврђаве и декоративно слово „W”¹² изнад ње (сл. 6) у вези је са посетом немачког цара Вилхелма Другог Нишу почетком 1916. године. Овај догађај је детаљно описан у књизи Вилхелма Кранцлера насловљеној *За отаџдину и часић. Истинитија историја Великој раји од 1914–1916. године*,¹³ у којој му је посвећено посебно поглавље („Der deutsche Kaiser in Nisch”).¹⁴ Из њега се види да је након Ниша немачки цар посетио и Београд:

Важан догађај од светског историјског значаја био је сусрет немачког цара са бугарским царем Фердинандом у дотадашњој престоници Србије 18. јануара 1916. Тачно у подне, оба владара су стигла у празнично окићени Ниш. Бугарске трупе су на железничкој станици поставиле почасну чету. Након срдачног поздрава, оба монарха су се аутомобилима запутила у тврђаву, где су заједно посматрали параду тамо стационираних бугарских, македонских и немачких трупа. Цар Вилхелм је цару Фердинанду предао фелдмаршалску палицу. Цар је именовано кајзера за команданта Дванаестог бугарског пешадијског пука. У пратњи кајзера налазили су се генерал Фон Фалкенхајн,¹⁵ генерал фелдмаршал Фон Макензен,¹⁶ генерал-ађутанти Фон Плесен,¹⁷ Фон

изложбени простори, хамам и мезулане као угоститељски објекти, а цела тврђава постала је културно-историјски и рекреативни парк у самом центру Ниша. Александар Радовић (ур.), *Заштитија споменика културе нишкој, јужноморавској и тимочкој региона*, Завод за заштиту споменика културе Ниш, Ниш 1983, 87.

¹¹ Овај објекат саграђен је 1890. године у простору Нишке тврђаве за потребе картографског одељења српске војске. По пресељењу одељења географских карата за Београд, овде је отворена прва артиљеријска школа у Нишу. Током Првог светског рата претворена је у војни затвор, а за време Топличког устанка служила је као тамница из које су бугарски окупатори одводили устанике на стрељање у рову тврђаве, где је касније подигнута спомен-костурница. После 1950. године зграду користи Историјски архив Ниш, за чије потребе је адаптиран и простор поткровља (А. Радовић, *нав. дело*, 123).

¹² Слово „W” је могло имати двоструко значење – као почетно слово имена госта (Wilhelm), али и као почетно слово немачке речи „добродошао” (Willkommen).

¹³ Wilhelm Kranzler, *Für Vaterland und Ehre. Wahrheitsgetreue Geschichte des großen Krieges von 1914/16. Unter Benutzung aller amtlichen Erlasse, Dokumente und Depeschen und mit Berücksichtigung vieler Berichte und Briefe von Mitkämpfern zu Wasser und zu Lande*, Hansa-Verlag Mercus Zutermann, Hamburg 1916.

¹⁴ Књига је заснована, како је то видљиво из њеног поднаслова, на „званичним указима, документима и депешама, уз посебан осврт на извештаје и писма војника на води и копну” (прим. аут.).

¹⁵ Ерих фон Фалкенхајн (нем. Erich Georg Sebastian Anton von Falkenhayn, 1861–1922), начелник немачког генералштаба у Првом светском рату од 1914. до 1916. године.

¹⁶ Август фон Макензен (нем. August Ludwig Friedrich von Mackensen, 1849–1945), немачки фелдмаршал и један од најуспешнијих немачких војсковођа у Првом светском рату.

¹⁷ Ханс фон Плесен (нем. Hans von Plessen, 1841–1929), немачки фелдмаршал, ађутант и један од најближих сарадника цара Вилхелма Другог. За време Првог светског рата био је начелник

Линкер,¹⁸ Фон Хелијус,¹⁹ адмирал Фон Милер²⁰ и главни дворски маршал Фон Рајшах.²¹ Осим тога, били су присутни још и генерали Фон Сект²² и војвода Јохан Албрехт цу Мекленбург.²³ У пратњи цара Фердинанда налазили су се престолонаследник Борис,²⁴ принц Кирил,²⁵ генерал-ађутант Марков,²⁶ генерали Бојацијев,²⁷ Тодоров²⁸ и Тантилов,²⁹ генерални гувернер Кутинчев,³⁰ председник владе Радославов³¹ и посланик Чапрашиков,³² Свечани утисак је био појачан сунчаним временом јужњачке зиме.

Кајзер Вилхелм је прву посету након повратка на бојиште учинио Балкану. Имао је потребу да поздравља трупе које су стекле нову славу у борби против жилавог непријатеља и сваком отпору који је пружала природа. И имао је

главног царског штаба.

¹⁸ Мориц фон Линкер (нем. Moriz Freiherr von Lyncker, 1853–1932), немачки генерал и шеф кабинета цара Вилхелма Другог.

¹⁹ Оскар Филип фон Хелијус (нем. Oskar Philipp von Chelius, 1859–1923), ађутант цара Вилхелма и немачки војни аташе у Русији пре Првог светског рата.

²⁰ Георг Александер фон Милер (нем. Georg Alexander von Müller, 1854–1940), адмирал и командант немачке морнарице од 1906. до 1919. године. Блиски пријатељ цара Вилхелма Другог.

²¹ Хуго фон Рајшах (нем. Hugo von Reischach, 1854–1934), пруски генерал-мајор и дугогодишњи дворски маршал цара Вилхелма Другог.

²² Ханс фон Сект (нем. Hans von Seeckt, 1866–1936), шеф Генералштаба Аугуста фон Макензена и идејни архитекта немачких победа у Првом светском рату. У међуратном периоду је био кратко посланик немачког парламента и војни саветник Чанг Кај Шека у борби против Комунистичке партије Кине предвођене Мао Це Тунгом.

²³ Јохан Албрехт (нем. Johann Albrecht Herzog zu Mecklenburg und Schwerin, 1857–1920), пешадијски генерал, регент Војводства Мекленбург-Шверин (1897–1901) и Војводства Брауншвајг (1906–1913). Утицајан у политичким и аристократским круговима Немачког царства, углавном се бавио питањима немачке колонијалне политике.

²⁴ Потоњи (и последњи) бугарски краљ Борис Трећи (1894–1943). Бугарски престо наследио након очеве абдикације на крају Првог светског рата.

²⁵ Принц Кирил Преславски (1895–1945), млађи син цара Фердинанда и брат потоњег краља Бориса Трећег. За време Другог светског рата кратко је обављао дужност регента – намесника Бугарске (1943–1944), док је његов братанац Симеон био малолетан.

²⁶ Вероватно се мисли на Ивана Павлова Маркова (1869–1944), у то време пуковника, касније артиљеријског генерал-мајора.

²⁷ Климент Бојацијев (1861–1933), бугарски генерал и командант Прве бугарске армије у време Првог светског рата која је 1915. окупирао Зајечар, Ниш, Приштину, Битољ и Охрид. Године 1916. предводио је фронт од Битоља према Островском језеру. Након рата био је министар војни.

²⁸ Георги Тодоров (1858–1934), бугарски генерал и командант Друге бугарске армије, након чије је офанзиве у Македонији код Овчег поља, српска војска била принуђена на повлачење преко Албаније.

²⁹ Петар Тантилов (1861–1937), генерал-мајор и командант Прве дивизијске области и командант одбране Ниша (1915–1916), а касније бугарски представник у војном руководству Румуније. Пензионисан 1918. као генерал-потпуковник.

³⁰ Васил Кутинчев (1859–1941), генерал-потпуковник и командант бугарске војске Моравске области. У окупираној Србији је вршио дужности генералног гувернера запоседнутих области.

³¹ Васил Радославов (1854–1929), бугарски политичар и председник бугарске Владе током Првог светског рата.

³² Стефан Чапрашиков (1874–1944), бугарски дипломата и секретар цара Фердинанда (1907–1914).

потребу да на ослобођеном тлу пожели добродошлицу вођама бугарског народа, који су се упркос свим искушењима и претњама Четворног савеза смело и одлучно ставили на страну Централних сила. Баш ових дана, пораз Црне Горе је свету доказао колико су мудро и паметно деловали бугарски краљ и бугарски државници; данас снажна и моћна Бугарска влада Македонијом; а непријатељи Четворног савеза сада су се осетили напуштеним: један је, бежећи из своје земље, нашао уточиште у Солуну под француским и енглеским топовима (колико ће му то уточиште трајати то нико не може рећи), док је други препуштен на милост и немилост. И тек ови утисци стварају праву позадину сусрета у Нишу: заједнички успех јача и оснажује савез.

И ако Немци, Бугари и – не заборавимо – од српске насилне управе ослобођени Македонци – марширају пред оба владара, то се у одлучној снази њихове воље очитује борба и победа два тесно повезана народа. А та воља каже: „Држимо се заједно до коначне победе!”. А именовање цара Фердинанда за пруског фелдмаршала поново је учврстило тесне везе које су команданта бугарске армије још пре много година у својству заповедника Седамдесет другог пешадијског пука у Торгауу и Ајленбургу повезале са нашом војском [немачком – прим. аут.].

О царској посети Нишу из Софије још јављају: „Свим самосталним командантима трупа и многим вишим официрима бугарске војске цар је доделио Гвоздени крст. Председник Владе Радославов је примио Велики крст црвеног орла. Приликом параде која је у Нишу приређена у част његове посете, кајзер је нарочито интересовање показао за македонске одреде, који су углавном били састављени од некадашњих противника. Кајзер се задржао у разговору са сваким официром и сваким војником и питао их да ли су задовољни што им је земља ослобођена. Као што је већ речено, на крају параде је кајзер предао краљу Фердинанду фелдмаршалску палицу и потом рекао, на немачком, да је одушевљен храброшћу бугарске армије и њеним сјајним учешћем у заједничком ратовању. Он моли краља да фелдмаршалску палицу прими као знак захвалности немачке војске. Краљ је одговорио на бугарском да је поносан на то што се његова војска бори на страни јуначке, славом овечане немачке војске и убеђен је да ће њихово заједничко наступање обема земљама омогућити да захтевају (и добију) оно на шта имају права; фелдмаршалску палицу ће носити са поносом.

Полузванично нам је још јављено следеће:

Са високо уздижућег каменог узвишења Београдске тврђаве немачки цар је разгледао бојиште Дунава и Саве. Плаво зимско и ведро небо је поздравило кајзера у некадашњој српској престоници, чији су се редови белих кућа, нагомилани једни на друге по падинама, купали у сунчевим зрацима. Око 9 сати је овде пристигао дворски воз из Ниша. Аустроугарска почасна чета је стајала испред железничке станице и салутирала уз фанфаре. Са узвисина које су одзвањале топови су упутили почасни поздрав. Кајзер се најпре упутио на железнички мост. Детаљно је разгледао рушевине, стручно се интересујући за све техничке појединости. Под вођством аустријског гувернера и команданта тврђаве вожња је потом кренула поред Конака за Калемегдан. Свечано одевени пролазници неометано су се кретали улицама. Откако је цар (Фридрих) Барбароса на свом походу у Свету земљу овде држао параду са 100.000

вitezова, више ниједан немачки цар није стајао на београдској цитадели. Један генералштабни официр је врховног команданта известио о продору преко ушћа Саве у Дунав. Из Београда се цар одвезао до једне јединице којој је додељен тежак задатак преласка Саве. Да ли јој је могло бити приређено веће изненађење и пружено веће задовољство? На ратној слици Калемегдана уследила је војна представа. На пријатељском тлу у отвореном четвороуглу стајали су пукови, чисти и одморни, као да су малочас регрутовани. Кајзер им је одржао импресиван говор у ком им је одао признање за њихове изванредне заслуге, захвалио им се и честитао. Одабранима је уручио гвоздене крстове и за сваког је имао по реч личне симпатије. А и становништво је у томе учествовало – по мађарским селима су се вијориле заставе и звонила црквена звона.

Приликом сусрета у Нишу, за столом је цар Фердинанд кајзеру Вилхелму одржао следећи говор: „Данашњи дан је пун историјског значаја. На данашњи дан пре 215 година је велики предак Вашег величанства, моћном руком себи ставио на главу пруску круну. Осамнаестог јануара 1871. је под дедом Вашег величанства настало ново Немачко царство. Вилхелм Велики је у Версају обновио немачко царско достојанство. Данас, 18. јануара 1916, његов славни унук, пред чијом се командом са пута отклањају све препреке, пролази некада Србима настањеним делом северозападног Балканског полуострва и победоносним кораком ступа у римско утврђење Нису. Овде, окружени својим војскама, срећу се владари двеју савезничких земаља на тлу које је до пре 30 година било чисто бугарско и које је сада, успехом нашег заједничког оружја, поново враћено Бугарској. У моје име, у име моје војске и у име мог народа захваљујем се Вашем величанству за указану нам високу част у виду посете и желим срдачну добродошлицу немачком цару у родном граду Константина Великог. Посета Вашег величанства мојој земљи има утолико већи значај, будући да се одиграва у насилним олујама светског рата, у којем је бугарски народ сопствену судбину свезао са немачким народом, како би са њиме могао стајати за праведну ствар Централних сила и истовремено остварио своје праведне националне захтеве. У остварењу овог циља је на заповест Вашег величанства заједно са нашим храбрим аустроугарским савезницима, славом овенчана немачка војска са мојим Бугарима ушла у борбу, у којој су наши ратници јавно показали своје сјајне војничке врлине. Свет је са запрепашћењем и дивљењем упознао снагу Немачке и њених савезника и верује у непобедивост немачке војске под вођством и заповедништвом њеног цара. Подижем чашу у здравље и за даљу добробит Вашег величанства, славног војсковође немачке војске, мог моћног и драгоценог савезника, уз благословену жељу да нам 1916. година доносе трајан мир као свети плод наших победа, мир који ће моме народу омогућити да и убудуће буде веран судеоник у културном раду. А ако нам судбина наметне наставак рата, то ће мој народ под оружјем до самог краја испуњавати своју дужност: „Поздрав теби, императору, цару и краљу, славном победнику! Из старог Ниша те поздрављају сви народи Истока и кличу: ‘Живео!’, нека је слава ослободиоцу из јарма!”

Говор којим је кајзер Вилхелм одговорио на здравицу цара Фердинанда гласио је: „Ваше величанство изволекло је указати нарочити обзир данашњем датуму, за који се везују (почеци) три важне епохе. Често сам свечано проводио овај

незабораван и увек једнако значајан дан и као младић на страни свог деде, а и касније као владар, у друштву витешког реда. Сада, Божјом одлуком по други пут проводим овај дан на ратишту. На старом историјском тлу, на делу господске земље освојене бугарском храброшћу, дочекан од стране краља окружен његовим храбрим трупима и славним вођама, почастован од Вашег величанства високим одликовањем, али пре свега титулом шефа Дванаестог Балканског пешадијског пука, чиме ми је Ваше величанство причинило радост каквој нисам био ни у прилици да очекујем. Данашњи дан ми је донео испуњење давнашње жеље, а добре речи Вашег величанства које сам чуо исто ме тако уверавају да нас у оцени овог тренутка прожети истим осећањима. Изазвани од противника, који су завидели мирнодопском процвату Немачке и Аустроугарске и на најдрскији начин угрозили културни развој читаве Европе како би нас и наше верне савезнике сасекли у корену, стајали смо у тешкој борби, која је одскора још проширена када је Турска, којој прете исти непријатељи као и нама, стала на нашу страну и у љутом боју осигурала свој положај у свету. Ту је мудрост Вашег величанства препознала да је куцнуо час за Бугарску да истакне своја стара добра права и храброј земљи поравна пут до блиставе будућности. У верном братству оружја са савезницима започет је низ сјајних победа оружаног народа Вашег величанства, који је под вођством својих пресветлих војсковођа додавао један лист славе за другим у повесницу Бугарске. Како бих пружио видљивог знака осећајима за таква дела, која живе у мени и у целој Немачкој, замолио сам Ваше величанство да изволи примити достојанство пруског фелдмаршала и срећан сам, са мојом војском, што је Ваше величанство његовим прихватањем и у том смислу постало једно од нас. Уз Божју милостиву помоћ је на овом и на свим фронтима учињено нешто велико, вредно дивљења. Осећам топлу захвалност према Господу због тога што сам данас у прилици да на овом историјском, сада храбром крвљу изнова освештаном месту, окружен нашим победоносним трупима, стиснем руку Вашег величанства и чујем речи из којих и сијава чврстарешеност да се изборимо за успешан мир и под његовим благословом наставимо запечаћено верно пријатељство у подједнако верном заједничком раду на остварењу важних задатака које нам задаје брига за добробит наших народа. Са највећим поуздањем гледам у ове циљеве и подижем чашу да пијем за здравље Вашег величанства и Вашег дома, за победу славом крунисане бугарске војске и будућности Бугарске.³³

Посебно место међу фотографијама Аустријског државног архива на којима је приказан Ниш у време Првог светског рата заузима једна на којој је овековечен поздрав бугарске почасне страже на нишкој железничкој станици цару Карлу приликом његовог путовања са супругом, царицом Зитом, за Софију и

---

³³ Wilhelm Kranzler, *Für Vaterland und Ehre. Wahrheitsgetreue Geschichte des großen Krieges von 1914/16. Unter Benutzung aller amtlichen Erlasse, Dokumente und Depeschen und mit Berücksichtigung vieler Berichte und Briefe von Mitkämpfern zu Wasser und zu Lande*, Hansa-Verlag Mercus Zutermann, Hamburg 1916 (<https://www.projekt-gutenberg.org/kranzler/vaterlan/chap045.html>, приступљено: 4. августа 2022). Опису ове посете требало би додати још и то да је у част немачког савезника нишки трг назван Трг цара Вилхелма (нем. Kaiser Wilhelm-Platz).

даље за Цариград (сл. 7). Ова државничка посета се одиграла 17. маја 1918. године; о њој је детаљно извештавао бечки *Винер цајџунџ*, али у тим извештајима се Ниш, као успутна станица, уопште не спомиње³⁴.

У наставку следи комплетан списак фотографија Ниша у време Првог светског рата које се чувају у фондовима Аустријског државног архива. Дате су истим редоследом по којем су распоређене унутар фонда, тј подсерије. Опис сваке фотографије садржи њен назив на српском и у немачком оригиналу датом у загради, време настанка, сигнатуру и њену веб-адресу (УРЛ) преко које је могуће пронаћи њен скен у умањеној резолуцији на званичној веб-страници Аустријског државног архива.

1. Назив: *Улична сцена, Ниш* (нем. Straßenszene, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 682
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056533>
2. Назив: *Кола бугарској саниџеџа, Ниш* (нем. Bulgarischer Sanitätswagen, Nisch)
Време настанка: 1915–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 683
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056534>
3. Назив: *Рајџни сликар Јохан (Јанош) Васари у џослу, Ниш* (нем. Kriegsmaler Johann Vassary arbeitend, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 684
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056535>
4. Назив: *Кујовина живине у Нишу* (нем. Geflügeleinkauf, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 685
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056536>
5. Назив: *Српска џосџођа у народној ношџи, Ниш* (нем. Serbische Dame in Nationaltracht, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 686
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056537>

---

³⁴ „Kleine Chronik. Reise des Kaiserpaares nach Sofia und Konstantinopel”, *Wiener Zeitung*, Nr. 112, 17. Mai 1918, S. 6; „Meldungen des Telegraphen-Korrespondenz-Bureaus. Der Besuch Ihrer k. und k. Majestäten am bulgarischen Hofe”, *Wiener Zeitung*, Nr. 113, 18. Mai 1918, S. 5; „Der Besuch des Kaiserpaares in Sofia und Konstantinopel”, *Wiener Zeitung*, Nr. 114, 19. Mai 1918, S. 10–12; „Sofia”, *Wiener Zeitung*, Nr. 114, 19. Mai 1918, S. 12–13. О овој посети види: Reinhold Lorenz, *Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie*, Graz–Wien–Köln 1959, 461.

6. Назив: *Заробљене српске комитје у Нишу* (нем. Gefangene serbische Komitatschis, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 687
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056538>
7. Назив: *Интернирани Срби у Нишу* (нем. Internierte Serben, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 688
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056539>
8. Назив: *Српска сахрана у Нишу 1* (нем. Serbisches Begräbnis I., Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 689
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056540>
9. Назив: *Српска сахрана у Нишу 2* (нем. Serbisches Begräbnis II., Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 690
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056541>
10. Назив: *Из турске четврти у Нишу* (нем. Aus dem türkischen Viertel, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 691
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056542>
11. Назив: *Циџани и Циџанке у Нишу* (нем. ZigeunerInnen, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 692
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056543>
12. Назив: *Циџанка, Ниш* (нем. Zigeunerin, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 695
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056544>
13. Назив: *Тојови заробљени од Буџара, Ниш* (нем. Von Bulgaren eroberten Geschütze, Nisch)
Време настанка: 1915–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 693
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056545>

14. Назив: *Македонски сељаци у Нишу* (нем. Makedonische Bauern, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 694
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056546>
15. Назив: *Улаз у цитијаделу* [Нишке тврђаве] (нем. Eingang in die Zitadelle, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 696
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056547>
16. Назив: *Сећање на посећу цара Вилхелма: изнад капије Нишке тврђаве* (нем. Erinnerung an den Besuch Kaiser Wilhelms: über den Tor der Zitadelle, Nisch)
Време настанка: 1915–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 697
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056548>
17. Назив: *Ниш, немачки аутомобили* (нем. Nisch, Deutsche Autos)
Време настанка: 1915–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 998
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056849>
18. Назив: *Ниш, српски заробљеници на пијаци* (нем. Nisch, serbische Gefangene am Marktplatz)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 1009
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056860>
19. Назив: *Ниш, џамија* (нем. Moschee, Nisch)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 1052
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056903>
20. Назив: *Ниш, унутар цитијаделе* (нем. Nisch. In der Zitadelle)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 1061
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056912>
21. Назив: *Ниш. Српски заробљеници* (нем. Nisch. Serbische Gefangene)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 1064
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056915>

22. Назив: *Ниш. Унутар зидина тврђаве* (нем. Nisch. In den Festungswerke)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: AT-OeStA/KA BS I WK Fronten Serbien, 1068
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056919>
23. Назив: *Ниш. Српски заробљеници* (нем. Nisch. Serbische Gefangene)
Време настанка: 1914–1918.
Сигнатура: AT-OeStA/KA BS I WK Fronten Serbien, 1107
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3056958>
24. Назив: *Ниш. Аустроугарски владарски пар на путовању за Софију и Цариград. Поздрав њочасне бугарске сираже у Нишу* (нем. *Das österreich-ungarische Herrscherpaar auf der Reise nach Sofia und Konstantinopel. Meldung des bulgarischen Ehrendienstes in Nisch*)
Време настанка: 1917–1918.
Сигнатура: AT-OeStA/KA BS I WK Fronten Serbien, 3444
URL: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3059295>

Фотографије Ниша у Аустријској националној библиотеци

Корени Аустријске националне библиотеке сежу до 14. века и везују се за династију Хабзбург³⁵, али њен истински институционални развој почиње у 18. веку, када цар Карло Шести након турских ратова 1722. године започиње

---

³⁵ Полазном основом и својеврсним оснивачким актом данашње Аустријске националне библиотеке се сматра Јеванђеље из 1368. године које је по наредбини аустријског војводе Албрехта Трећег израдио неки Јохан из Тропаве и које се данас чува у њеној збирци. Језгро саме библиотеке је, међутим, збирка књига Фридриха Трећег, римско-немачког цара, који је у Винер Нојштат пренео своје највредније књиге, међу којима и библиотеку свог претходника, чешког краља Венцеслава са златном булом. У време владавине његовог сина и наследника Максимилијана („Последњег витеза”), библиотека је увећана за огромне колекције књига бургундског и миланског двора које је добио у мираз женидбама са Маријом Бургундском и Бјанком Маријом Сфорца. У његово доба се први пут и јавља назив Краљевска библиотека (Bibliotheca regia), са којом се у везу доводе угледни хуманисти и учењаци. У другој половини 16. века учени сакупљачи књига знатно увећавају њен фонд куповином драгоцених збирки грчких и латинских рукописа у Цариграду (Аугеријус фон Бузбек) и по Италији (Јоханес Самбукус), а учени Холанђанин Хуго Блоцијус (1533–1608) постаје први званични царски библиотекар, саставља инвентар библиотечког фонда и увећава га са 7.400 на преко 11.000 томова. Политичка функција Царске библиотеке добија још више на тежини Патентом цара Фердинанда Другог од 26. августа 1624, који је прописивао доставу обавезног примерка сваке штампане књиге која се понуди на продају на пролећном и јесењем сајму књига у Франкфурту. Па ипак, највећи прираштај је долазио у виду откупа великих приватних библиотека, каква је била нпр. библиотека Филипа Едуарда Фугера, члана једне од најбогатијих трговачких породица Светог римског царства немачке народности, откупљена 1655. године. У време управниковања хамбуршког учењака Петера Ламбека (друга половина 17. века), Царска библиотека је поседовала већ 100.000 томова.

изградњу нове велелепне зграде за смештај библиотеке на данашњем Јозефсплацу. Ново здање за библиотеку саграђено је између 1723. и 1726. према замислима Јохана Бернхарда Фишера фон Ерлаха, а радови на њеном опремању и осликавању таванице свечане сале фрескама одужили су се до 1730. године. Након тога је библиотека пресељена, после сто година, из тзв. Харах палате у нови, трајни дом. Од 1730. године па до дубоко у 19. век у раскошној барокној сали библиотеке и њеним бочним кабинетима чувало се преко 200.000 томова рукописних и штампаних књига, мапа, планова, музикалија и нотних записа, глобуса, цртежа, графика и друге писане грађе³⁶.

Укидањем Светог римског царства немачке народности 1806. године, библиотека губи епитет „царска” и постаје Национална библиотека Аустријске царевине. У 19. веку њен развој се налази у непосредној вези са друштвено-политичком ситуацијом и политичким превирањима тог доба: током цензуре која је пратила Револуцију 1848/49, забране издавања дела белетристике, илустрованих часописа, граматика, лексикона, уџбеника, итд. фонд се није увећавао, али је за то време извршена нова каталогизација комплетног фонда штампаних књига која је трајала 27 година (1846–1873).

Под управником Јозефом фон Карабацеком, за непуне две деценије (1899–1917) библиотека постаје главни информациони центар, 1906. добија нову читалоницу (тзв. Августинска сала) и преузима богату збирку папируса аустријског надвојводе Рајнера, пасионираног колекционара старина.

Током Првог светског рата рад библиотеке је био отежан, а по његовом завршетку све њене колекције и непокретна имовина – које су до тада важиле за посед царске династије Хабзбург – прелазе у власништво новоформиране Аустријске републике. Тада библиотека добија назив Национална библиотека, али још увек не носи одредницу „аустријска”, будући да се и сам аустријски идентитет у то време налазио под знаком питања. У међуратном периоду забележени су напори да се реши проблем недостатка простора измештањем појединих збирки и зидањем нових депоа. Аншлусом Аустрије 1938. године наступа најмрачније раздобље у историји библиотеке³⁷, које траје до краја Другог светског

³⁶ У најдрагоценије међу њима спада библиотека принца Еугена Савојског, једног од највећих колекционара књига свог доба, са око 15.000 томова који су откупљени након његове смрти и постављени у средишњи део сале. Највећи допринос проширењу библиотечног фонда у другој половини 18. века дали су Холанђанин Герхард ван Свитен, лични лекар Марије Терезије, који је уједно био и управник библиотеке и председник Комисије за цензуру, као и његов син Готфрид ван Свитен, који је израдио први каталог у виду картотеке и даље проширио библиотечки фонд преузимањем рукописних и штампаних књига из манастира које је затварао Јосиф Други.

³⁷ Дотадашњи управник библиотеке Јозеф Бик је смењен и ухапшен, а на његово место је дошао загрижени нациста Паул Хајгл, који је управљао установом до самоубиства у априлу 1945. године. Хајгл је отпуштао раднике по расној основи, забранио је запошљавање Јевреја, а захваљујући блиским везама са Гестапоом и СС-ом, уредио је да у библиотеци заврше књиге, портрети и др. вредни предмети од културног значаја из опљачкане јеврејске имовине. Судбина ових предмета је била различита: неки су запримљени у фонд библиотеке, неки су прослеђени

рата и обнове државности Аустрије. Тада библиотека добија назив који и данас носи (Аустријска национална библиотека) и постаје један од најпрепознатљивијих симбола културног живота Друге аустријске републике³⁸.

На званичном сајту ове установе (www.onb.ac.at) омогућено је упознавање са њеним историјатом и организационом струкуром, као и претраживање њених фондова и збирки. Платформа под називом „Архив слика Аустрија” (нем. Bildarchiv Austria) садржи око 400.000 дигитализованих фотографија, слика, графика итд. које се чувају у Аустријској националној библиотеци. Простом претрагом долази се до цифре од укупно једанаест фотографија које се односе на Ниш у време Првог светског рата. Од тога пет приказује поменућу посету цара Карла и његове супруге Зите Нишу, на путу у званичну државну визиту Софији и Цариграду у мају 1918. Све оне носе ознаку *Браћа Шуман* (нем. *Gebrüder Schumann*), дворских и коморских царских фотографа³⁹. Најупечатљивија међу њима приказује дефиле батаљона бугарске војске пред царем Карлом на перону, испред зграде железничке станице, на чијој су надстрешници истакнута царска хаџдуршка (црно-жута) и бугарска застава, док је име станице „Ниш” исписано на бугарском („НИШЪ”) и немачком („NISCH”), уз паролу: „БОГЪ Е СЪ НАСЪ („Бог је са нама”) (сл. 8). На другој се, пак, види како Карло салутира постројеној почасној чети (сл. 9).

Остале фотографије из Аустријске националне библиотеке које се односе на Ниш у време Првог светског рата настале су 1. јануара 1918. године и дело су анонимног фотографа из Царског и краљевског Ратног пресбирова. На двема је приказана поново железничка станица (*Bahnhof in Nisch*), две приказују уличне мотиве (*Straßenmotiv aus Nisch*), док је на двема овековечен пијачни живот (*Marktleben in Nisch*) (сл. 10).

У продужетку следи списак свих фотографија Ниша из Аустријске националне библиотеке са пратећим описом и другим подацима (датум настанка, сигнатура, УРЛ).

1. Назив: *Државна посета аустријској царској пари Зише и Карла Софији*

Аутор(и): Браћа Шуман

Датум настанка: 17. мај 1918.

даље у библиотеке у Немачкој, док су поједини били намењени новој Хитлеровој библиотеци која је требало да се отвори у Линцу. Према Закону о повраћају опљачканих културних добара из 1998. године, Аустријска национална библиотека ради на њиховој реституцији, тј. повратку потомака оригиналних власника.

³⁸ За више детаља о историјском развоју Аустријске националне библиотеке види: „*Zeitreise durch 650 Jahre Österreichischer Nationalbibliothek*”, <https://www.onb.ac.at/ueber-uns/650-jahre/timeline> (приступљено: 11. августа 2022).

³⁹ Познато је да је постојала фотографска породица из Карлсруеа под овим именом, која је имала статус царских, тј. дворских фотографа, али се не би могло са апсолутном сигурношћу тврдити да су они у питању, утолико пре што су ту титулу носили деценијама пре Првог светског рата (прим. аут.).

Димензије: 13 x 18 cm

Опис: Карло и Зита, на почетку путовања, на железничкој станици у Нишу. Дефиле батаљона (нем. Karl und Zita am Beginn der Reise mit Bahnaufenthalt in Nis [Nisch]: Defilee eines Bataillons)

Сигнатура: 212490 С POR MAG

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa18305164>

2. Назив: *Државна њосетиа аусџријској царској њара Зиџе и Карла Софији*
Аутор(и): Браћа Шуман
Датум настанка: 17. мај 1918.
Димензије: 13 x 18 cm
Опис: Карло и Зита, на почетку путовања, на железничкој станици у Нишу. Цар Карло обилази бугарску почасну чету (Karl und Zita am Beginn der Reise mit Bahnaufenthalt in Nis [Nisch]: Kaiser Karl schreitet die bulgarische Ehrenkompanie ab)
Сигнатура: 212491 С POR MAG
УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa18305171>
3. Назив: *Државна њосетиа аусџријској царској њара Зиџе и Карла Софији*
Аутор(и): Браћа Шуман
Датум настанка: 17. мај 1918.
Димензије: 13 x 18 cm
Опис: Карло и Зита, на почетку путовања, на железничкој станици у Нишу. Бугарска почасна стража поздравља цара Карла (Karl und Zita am Beginn der Reise mit Bahnaufenthalt in Nis [Nisch]: der bulgarische Ehrendienst begrüßt Kaiser Karl)
Сигнатура: 212492 С POR MAG
УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa18305178>
4. Назив: *Државна њосетиа аусџријској царској њара Зиџе и Карла Софији*
Аутор: Браћа Шуман
Датум настанка: 17. мај 1918.
Димензије: 13 x 18 cm
Опис: Карло и Зита, на почетку путовања, на железничкој станици у Нишу. Бугарска почасна стража поздравља цара Карла (Karl und Zita am Beginn der Reise mit Bahnaufenthalt in Nis [Nisch]: der bulgarische Ehrendienst begrüßt Kaiser Karl)
Сигнатура: 212493 С POR MAG
УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa18305185>
5. Назив: *Државна њосетиа аусџријској царској њара Зиџе и Карла Софији*
Аутор: Браћа Шуман

Датум настанка: 17. мај 1918.

Димензије: 13 x 18 cm

Опис: Карло и Зита, на почетку путовања, на железничкој станици у Нишу. Бугарска почасна стража поздравља цара Карла (Karl und Zita am Beginn der Reise mit Bahnaufenthalt in Nis [Nisch]: der bulgarische Ehrendienst begrüßt Kaiser Karl)

Сигнатура: 212494 C POR MAG

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa18305192>⁴⁰

6. Назив: *Железничка станица у Нишу* (нем. *Bahnhof in Nisch*)

Сигнатура: WK1/ALB094/27876 POR MAG

Аутор: Царски и краљевски Ратни пресбиро

Датум настанка: 1. јануар 1918.

Димензије: 13,6 x 8,2 cm

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa15676202>

7. Назив: *Железничка станица у Нишу* (нем. *Bahnhof in Nisch*)

Сигнатура: WK1/ALB094/27877 POR MAG

Аутор: Царски и краљевски Ратни пресбиро

Датум настанка: 1. јануар 1918.

Димензије: 13,6 x 8,3 cm

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa15676209>

8. Назив: *Улични мотив из Ниша* (нем. *Straßenmotiv aus Nisch*)

Сигнатура: WK1/ALB094/27878 POR MAG

Аутор: Царски и краљевски Ратни пресбиро

Датум настанка: 1. јануар 1918.

Димензије: 10,8 x 15,2 cm

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa15676216>

9. Назив: *Улични мотив из Ниша* (нем. *Straßenmotiv aus Nisch*)

Сигнатура: WK1/ALB094/27879 POR MAG

Аутор: Царски и краљевски Ратни пресбиро

Датум настанка: 1. јануар 1918.

Димензије: 16,9 x 8,4 cm

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa15676223>

10. Назив: *Пијачни живој у Нишу* (нем. *Marktleben in Nisch*)

Сигнатура: WK1/ALB094/27880 POR MAG

Аутор: Царски и краљевски Ратни пресбиро

---

⁴⁰ Ова фотографија је идентична оној која се чува у Аустријском државном архиву (прим. аут.)

Датум настанка: 1. јануар 1918.

Димензије: 16,7 x 8,3 cm

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa15676230>

11. Назив: *Пијачни живој̄ у Нишу* (нем. *Marktleben in Nisch*)

Сигнатура: WK1/ALB094/27881 POR MAG

Аутор: Царски и краљевски Ратни пресбиро

Датум настанка: 1. јануар 1918.

Димензије: 14 x 8,2 cm

УРЛ: <http://data.onb.ac.at/rec/baa15676237>

Сл. 1. Улична сцена из Ниша
(АТ-ОеStA/КА BS I WK Fronten Serbien, 687)

Сл. 2. Српска сахрана у Нишу
(АГ-Осџа/КА ВS I WK Fronten Serbien, 689)

Сл. 3. Српска госпођа у народној ношњи
(АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 686)

Сл. 4. Џамија у Нишу (АТ-ОеStА/КА BS I WK Fronten Serbien, 1052)

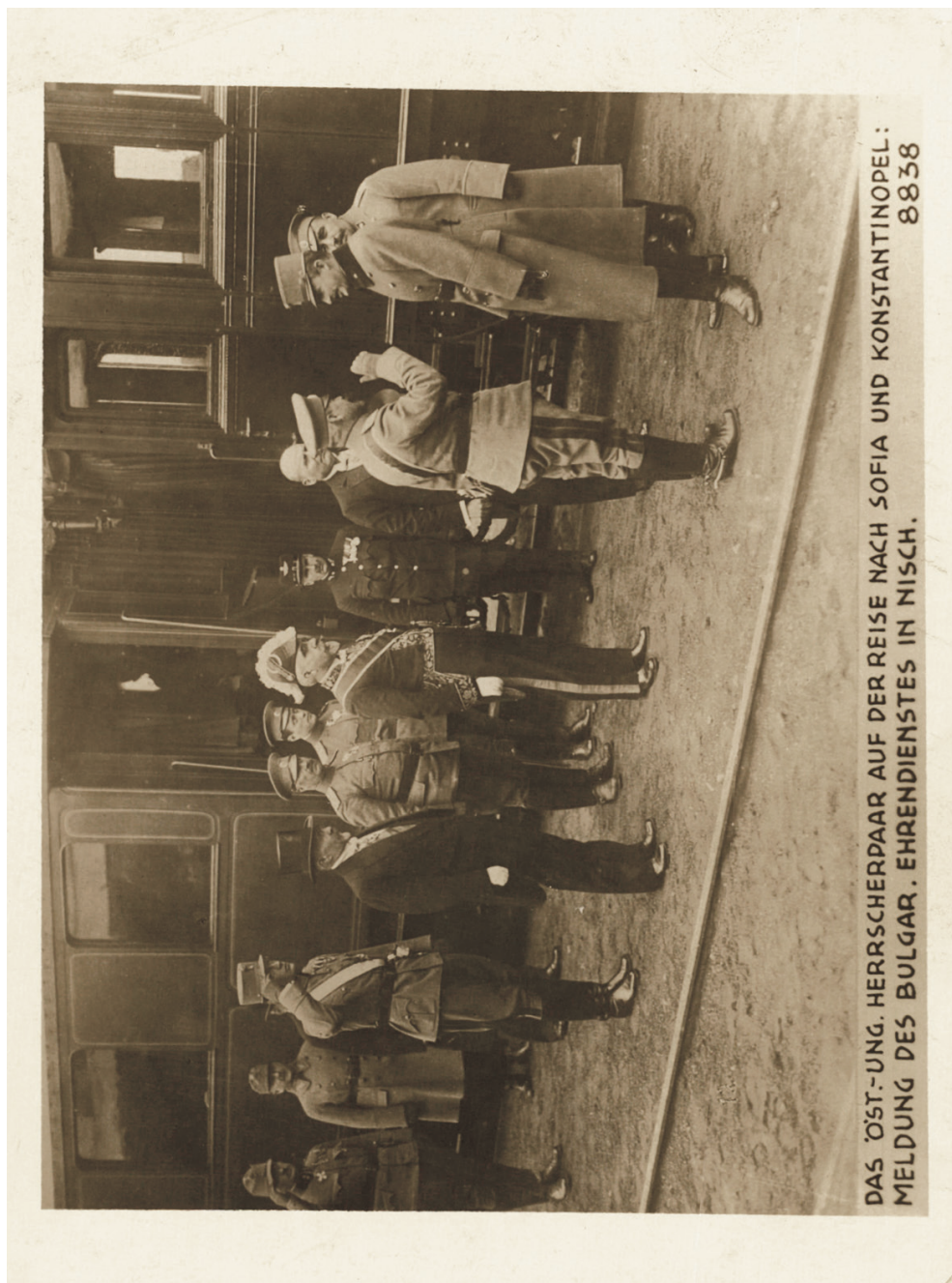

Сл. 5. Унутар цигаделе Нишке тврђаве. У зградама на слици данас се налази Историјски архив Ниш
(АТ-ОеStА/КА ВS I WK Fronten Serbien, 1061)

Сл. 6. Сећање на посету цара Вилхелма: изнад капије Нишке тврђаве
(АГ-ОеStA/КА ВS I WK Fronten Serbien, 697)

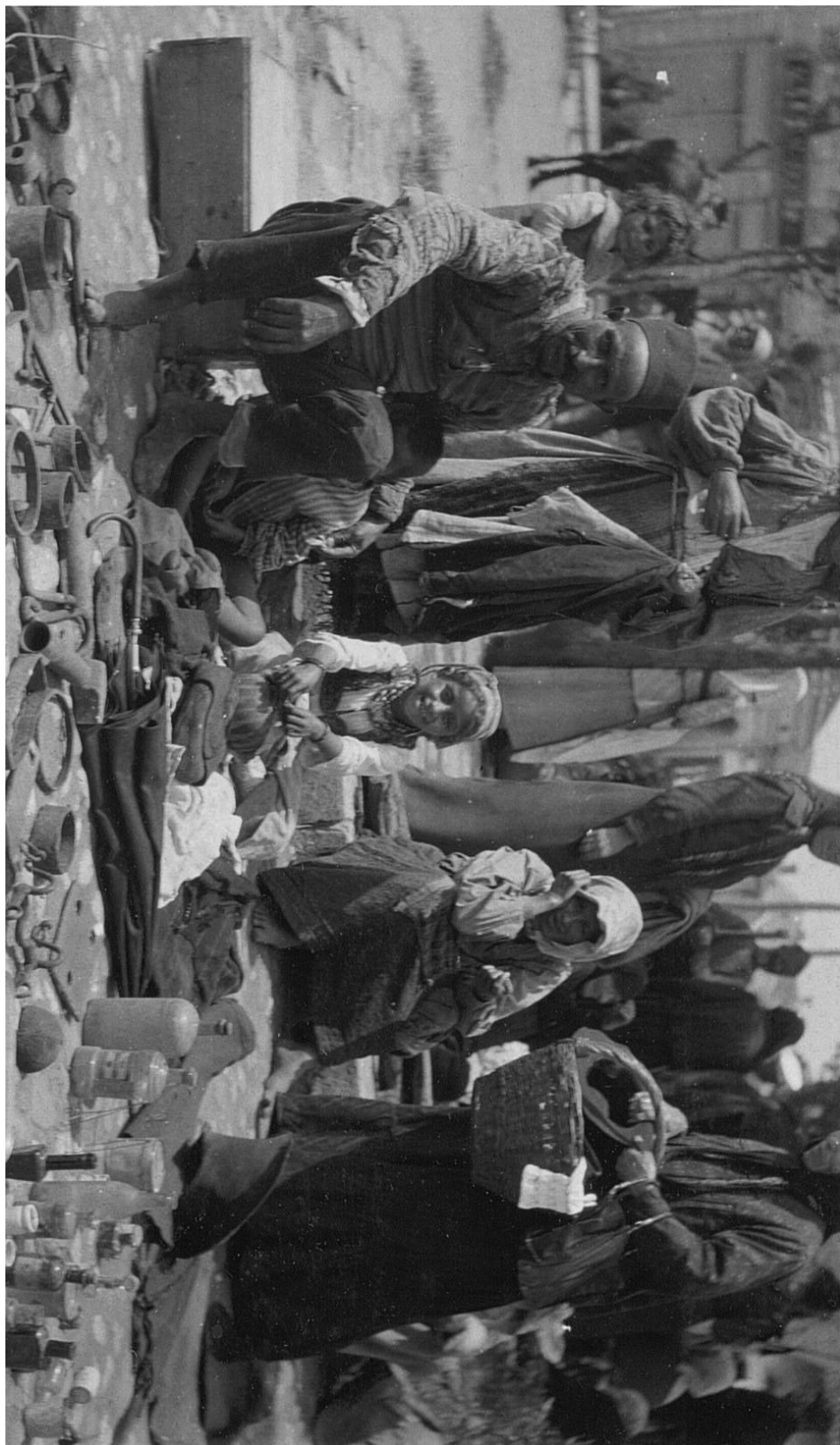
Сл. 7. Аустроугарски владарски пар на путовању за Софију и Цариград.
Поздрав почасне бугарске страже у Нишу (АТ-ОеStA/КА BS I WK Fronten Serbien, 3444)

Сл. 8. Дефиле батаљона пред царем Карлом на нишкој железничкој станици
(ÖNB, 212490 С РОК МАГ)

Сл. 9. Цар Карло обилази бугарску почасну чету
(ÖNB, 212491 C POR MAG)

Сл. 10. Пијачни живот у Нишу
(ÖNB, WK1/ALB094/27881 FOR MAG)

Коришћени извори и литература

Архивска грађа:

Аустријски државни архив / Ратни архив / Ликовна збирка и аудиовизуелне збирке / Збирка слика из Првог светског рата (1914–1918) / Фронтови / Србија (Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv / Bildersammlung und audio-visuelle Sammlungen / Bildersammlung 1. Weltkrieg (1914–1918) / Fronten / Serbien)
Аустријска национална библиотека / Збирка слика Аустрија / Ниш (Österreichische Nationalbibliothek / Bildarchiv Austria / Nisch)

Литература:

Karaman, Igor. „Posleratni razvitak i sadašnja organizacija austrijskog Državnog arhiva u Beču”. *Arhivski vjesnik* 1, Zagreb 1958. 615–622.
Kenyeres Ágnes. *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*. Budapest 1990 (онлајн издање).
Kranzler, Wilhelm. *Für Vaterland und Ehre. Wahrheitsgetreue Geschichte des großen Krieges von 1914/16. Unter Benutzung aller amtlichen Erlasse, Dokumente und Depeschen und mit Berücksichtigung vieler Berichte und Briefe von Mitkämpfern zu Wasser und zu Lande*. Hamburg: Hansa-Verlag Mercus Zutermann, 1916.
Крчмар, Филип. „Пожаревац и Пожаревачки мир у фондовима и збиркама Аустријског државног архива”. *Зайиси. Годишњак Историјској архива Пожаревац* 10, Пожаревац 2021. 21–33.
Lorenz, Reinhold. *Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie*. Graz–Wien–Köln: Styria-Verlag, 1959.
Писари, Милован. *На Балканском фронту. Рај и злочини њојив цивилној стјановништва у Срдији 1914–1918*. Нови Сад: Архив Војводине – ИП „Прометеј”, 2021.
Радовић, Александар (ур.). *Заштита сјоменика културе нишкој, јужноморавској и шимочкој рејона*. Ниш: Завод за заштиту споменика културе Ниш, 1983.

Периодика:

„Kleine Chronik. Reise des Kaiserpaares nach Sofia und Konstantinopel”. *Wiener Zeitung*, Nr. 112, 17. Mai 1918, S. 6.
„Meldungen des Telegraphen-Korrespondenz-Bureaus. Der Besuch Ihrer k. und k. Majestäten am bulgarischen Hofe”. *Wiener Zeitung*, Nr. 113, 18. Mai 1918, S. 5.
„Der Besuch des Kaiserpaares in Sofia und Konstantinopel”. *Wiener Zeitung*, Nr. 114, 19. Mai 1918, S. 10–12.
„Sofia”. *Wiener Zeitung*, Nr. 114, 19. Mai 1918, S. 12–13.

Интернет извори:

Nikolić, Ivana. *Srbija pod bugarskom okupacijom: dokumentovanje zločina iz Prvog svetskog rata*. balkaninsight.com, 12/4/2019. Приступљено: 10. августа 2022.